

MARTYNA NOWAK

ORCID: 0000-0002-7971-2718

Uniwersytet Wrocławski

PAWEŁ BURY

ORCID: 0000-0002-4292-1225

Uniwersytet Wrocławski

SPECYFIKA NAGRAŃ JAKO DOWODÓW W RAMACH POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Abstrakt: W niniejszym opracowaniu skoncentrowano się na nagraniach jako dowodach w postępowaniu cywilnym, albowiem nagrania — bez względu na swoją formę i treść — mogą stanowić dowód z dokumentu. Przedstawiono tu zagadnienia związane z dopuszczaniem nagrań jako dowodów, ich przeprowadzaniem czy badaniem prawdziwości. Rozważania — ze szczególnym uwzględnieniem kwestii nagrań — dotyczą również problematyki dowodów sprzecznych z prawem.

Słowa kluczowe: nagrania, dowody sprzeczne z prawem, postępowanie cywilne, postępowanie dowodowe

WPROWADZENIE

Rozwój technologii, dzięki której dokonywany jest zapis utrwalający rzeczywistość, wymusił na ustawodawcy dostosowanie regulacji prawnych do obecnych realiów. W czasach elektronizacji, cyfryzacji i informatyzacji kolejnych dziedzin życia nikogo nie dziwi, że wiele czynności utrwalanych jest za pomocą popularnych i powszechnie dostępnych urządzeń technicznych takich jak kamery, dyktafony, telefony komórkowe czy komputery. Takie rozwiązanie niewątpliwie niesie z sobą wiele korzyści: nagrania stają się atrakcyjną formą przedstawienia faktów i okoliczności, nienarażoną na wpływ czasu i — w przeciwieństwie do ludzkiego umysłu — zapomnienie poszczególnych elementów zdarzenia, co nie niesie ryzyka zniekształcenia informacji o zarejestrowanych faktach. Naturalne jest więc, że nagrania coraz częściej wykorzystywane są przez strony procesu w toczących się postępowaniach cywilnych. Wobec tego celowe staje się poruszenie problematyki specyfiki nagrań jako dowodów w postępowaniu cywilnym.

1. NAGRANIA — WIADOMOŚCI OGÓLNE

Nowelizacja kodeksu cywilnego¹ z dnia 10 lipca 2015 roku² wprowadziła definicję „dokumentu”, według której dokumentem jest nośnik informacji umożliwiający zapoznanie się z jej treścią (art. 77³ k.c.). Wprowadzenie definicji traktującej pojęcie dokumentu o wiele szerzej aniżeli tradycyjne rozumienie tego pojęcia, umożliwiło odformalizowanie obrotu cywilnoprawnego³. Tak szeroka definicja dokumentu obejmuje nie tylko dokumenty mające swój materialny substrat, lecz także wszelkiego rodzaju dokumenty w postaci elektronicznej⁴. Dzięki tak skonstruowanej definicji dokumentem będzie zatem zarówno tradycyjny dokument papierowy, jak i dokument elektroniczny. Dokument elektroniczny rozumiany jako nośnik elektroniczny wraz z zapisem cyfrowym utworzonym za pomocą impulsów elektrycznych lub innych przekształconych na bity i bajty, którym jest przyporządkowane określone znaczenie⁵, może zaś przybrać formę tekstową lub nietekstową, czyli zawierającą informację utrwaloną w inny sposób niż za pomocą ciągów słów i zdań. Do tej ostatniej kategorii należy zaliczyć nagrania cyfrowe jako środki zawierające co do zasady treść nietekstową. Tym samym dokumentem w ujęciu prawnym — co z perspektywy języka potocznego może budzić pewne opory — są więc także wszelkiego rodzaju nagrania.

Zważywszy na rodzaj utrwalanej treści, nagrania zasadniczo można podzielić na:

— nagrania audialne (nagrania audio): treść ujawniana jest za pomocą samego dźwięku (na przykład zapis rozmowy przy użyciu dyktafonu),

— nagrania wizualne (nagrania wideo): treść ujawniana jest za pomocą samego obrazu (na przykład zapis obrazu monitoringu),

— nagrania audiowizualne (nagrania audio-wideo): treść ujawniana jest za pomocą obrazu i dźwięku (na przykład film, klip muzyczny).

Wymienione nagrania jako dowody pośrednie utrwalające określone informacje będą — z pewnymi zastrzeżeniami, o czym dalej — środkami dowodowymi, o których mowa w art. 308 kodeksu postępowania cywilnego⁶. Przepis ten

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm. (dalej: k.c.).

² Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny, ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r. poz. 1311 z późn. zm.

³ M. Załucki, komentarz do art. 77³, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023, Legalis.

⁴ Zob. więcej J. Grykiel, komentarz do art. 77³, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1. *Komentarz do art. 1–352*, red. M. Gutowski, Warszawa 2021, Legalis.

⁵ Zob. więcej K. Flaga-Gieruszyńska, *Inne środki dowodowe*, [w:] *System Postępowania Cywilnego*, t. 2. *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2021, s. 1403 i podana tam literatura.

⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm. (dalej: k.p.c.).

przewiduje, że dowody z innych dokumentów niż wymienione w art. 243¹ k.p.c., w szczególności zawierających zapis obrazu, dźwięku albo obrazu i dźwięku, są przeprowadza, stosując odpowiednio przepisy o dowodzie z oględzin oraz o dowodzie z dokumentów.

Atrakcyjność nagrań jako środków dowodowych sprawia, że prócz nagrań powstałych przez przypadek (na przykład nagranie wypadku z monitoringu) coraz częściej zauważa się trend polegający na tworzeniu nagrań w ramach gromadzenia materiału dowodowego na potrzeby sporu sądowego (na przykład nagranie rozmowy z producentem). Powszechny zaś dostęp technologii i możliwość modyfikacji zapisu powoduje obawy o jego integralność. Tego typu obawy, choć jak najbardziej uzasadnione, nie powinny przesądzać o apriorycznej dyskwalifikacji tej grupy środków dowodowych. Nagrania powinny być oceniane wnikliwie i ostrożnie, biorąc pod uwagę, poza możliwością ich zniekształcenia czy zmiany, także możliwość manipulowania osobą nagrywaną poprzez użycie odpowiednich technik przez osobę rejestrującą.

Oprócz wspomnianych zagrożeń analizie należy poddać sposób stworzenia takiego nagrania. Nie zawsze jest bowiem tak, że uczestnik ma świadomość, że dane zdarzenie czy zachowanie jest rejestrowane w formie zapisu. Brak świadomości i zgody osoby rejestrowanej powinien z kolei zostać oceniony w kontekście legalności tak pozyskanego dowodu.

1.1. NAGRANIE JAKO DOWÓD SPRZECZNYM Z PRAWEM

Problematyka dowodów nielegalnych czy też dowodów sprzecznych z prawem do dzisiaj nie została uregulowana w ramach k.p.c. przez ustawodawcę. W przeciwieństwie do postępowania karnego czy administracyjnego polska procedura cywilna nie przewiduje wprost norm prawnych odnoszących się do możliwości dopuszczenia, przeprowadzenia oraz oceny dowodu sprzecznego z prawem. W związku z tym należy zastanowić się, czy dokument elektroniczny w postaci nagrania spełniający kryteria takiego dowodu może być wykorzystany w ramach postępowania cywilnego.

Przejsie do szczegółowych rozważań związanych z postępowaniem dowodowym w ramach postępowania cywilnego należy jednak poprzedzić refleksją na temat natury terminologicznej oraz dopuszczalności dowodów sprzecznych z prawem w ogóle w kontekście owego postępowania. Stanowisko judykatury oraz doktryny przedmiotu w obu wymienionych zakresach nie jest bowiem jednolite.

1.2. DOWÓD SPRZECZNY Z PRAWEM — PROBLEM NAZEWNICTWA

Nie wchodząc w szczegółowe rozważania na temat kwestii terminologicznych, należy jedynie zasygnalizować, że w siatce pojęciowej związanej z omawia-

ną tematyką można wyróżnić pojęcie dowodu nielegalnego⁷, dowodu sprzecznego z prawem⁸, dowodu uzyskanego z naruszeniem prawa⁹, dowodu uzyskanego z naruszeniem ustawy¹⁰, dowodu bezprawnego¹¹, dowodu niedopuszczalnego¹². Niejednokrotnie pojęcia te używane są synonimicznie, dając nie do końca uprawniony obraz ich ekwiwalentności znaczeniowej.

Wydaje się, że pojęcie dowodu sprzecznego z prawem najlepiej oddaje istotę problemu, akcentując związek z naruszeniem normy prawnej już w ramach warstwy literalnej tego określenia. Genezę spreczności z prawem dowodu trafnie definiuje K. Knoppek jako „zarówno pozaprosesowe działania stron i osób trzecich zmierzające do nieprawidłowego pozyskania określonego dowodu, jak i dowody dopuszczone i przeprowadzone przez sąd z naruszeniem zakazu dowodowego”¹³. Stąd też pod pojęciem dowodu sprzecznego z prawem należy rozumieć dowód:

1. uzyskany z naruszeniem jakiejkolwiek normy prawa materialnego lub procesowego — dowód niezgodny z prawem,

⁷ Zob. np. P. Janicki, *Dowód audiowizualny w procesie cywilnym a prawo do prywatności*, „Edukacja Prawnicza” 2009, nr 1, s. 20; D. Korszeń, *Zakres zakazu przeprowadzenia w postępowaniu cywilnym dowodów nielegalnych (bezprawnych)*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 1, s. 5; Ł. Błaszczak, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory czynności sądowych i pism procesowych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 67; K. Gajda-Roszczyńska, *Ograniczenia dopuszczalności dowodów nielegalnych w postępowaniu cywilnym — granica czy fundament dążenia do prawdy w postępowaniu cywilnym?*, „Polski Proces Cywilny” 2016, nr 3, s. 395.

⁸ Zob. np. Ł. Błaszczak, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, s. 67; Ł. Czarnecki, *Dopuszczalność tzw. dowodu bezprawnego (nielegalnego, sprzecznego z prawem) w procesie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 16, s. 867; K. Knoppek, *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. 2, cz. 2. *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016, s. 122.

⁹ Zob. np. B. Karolczyk, *Dopuszczalność „dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa” w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 4, s. 88; T. Iwanicki, *Możliwość wykorzystania „dowodów nielegalnych” w postępowaniu cywilnym w świetle orzecnictwa i doktryny*, „Palestra” 2016, nr 5, s. 25.

¹⁰ Zob. np. B. Karolczyk, *Dopuszczalność „dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa” w postępowaniu cywilnym*, s. 94.

¹¹ Zob. np. Ł. Błaszczak, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, s. 37; J. Okolski, P. Jaczewski, *Rola środków dowodowych uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem*, [w:] *Arbitraż i mediacja. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Andrzejowi Tynelowi*, red. M. Łaszczyk *et al.*, Warszawa 2012, s. 359; B. Karolczyk, *Dopuszczalność „dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa” w postępowaniu cywilnym*, s. 88; M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 448; D. Korszeń, *Zakres zakazu przeprowadzenia w postępowaniu cywilnym dowodów nielegalnych (bezprawnych)*, s. 5; Ł. Czarnecki, *Dopuszczalność tzw. dowodu bezprawnego (nielegalnego, sprzecznego z prawem) w procesie cywilnym*, s. 867.

¹² Zob. np. A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 12, s. 89.

¹³ K. Knoppek, *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, s. 122–123.

2. uzyskany lub przeprowadzony z naruszeniem ograniczeń dowodowych — zakazów i „przywilejów” wynikających z k.p.c. — posłużenie się dowodem niezgodnie z prawem.

Zaprezentowane ramy znaczeniowe pozwalają odróżnić dowód spreczny z prawem od dowodu sprzecznego z normami etycznymi, moralnymi czy zasadami współżycia społecznego. Mimo głosów doktryny o niedopuszczalności dowodu uzyskanego w sposób spreczny z zasadami współżycia społecznego¹⁴, normami moralnymi, zasadą przyzwoitości itp. wydaje się, że jest to to pogląd zbyt daleko idący. Naruszenie zasad przyzwoitości i norm moralnych bez jednoczesnego naruszenia normy prawnej, na przykład traktującej o tajemnicy komunikowania się czy prawie do prywatności, nie powinno przesądzać samo przez się o sprzeczności z prawem konkretnego dowodu.

Ponadto należy poczynić zastrzeżenie, że wskazane pojęcie nie jest pojęciem normatywnym, wszak jak zostało to podkreślone, ustawodawca nie zdecydował się na uregulowanie problematyki dowodów sprecznych z prawem w k.p.c. Brak cechy normatywności danego pojęcia nie powinien jednak przesądzać o jego nieprzydatności lub nieadekwatności¹⁵, a to z tego powodu, że definiuje on sytuacje pojawiające się stosunkowo często w bieżącej pracy sądów powszechnych. Zawężenie problematyki dowodów sprecznych z prawem jedynie do zakazów dowodowych¹⁶ i „przywilejów dowodowych”¹⁷ nie pozwalałoby bowiem na podjęcie rozważań związanych z konsekwencjami procesowymi dla dowodów obarczonych sprzecznością z prawem już na etapie ich uzyskania i gromadzenia.

1.3. DOPUSZCZALNOŚĆ DOWODÓW SPRZECZNYCH Z PRAWEM — STANOWISKO DOKTRYNY

Jak już zasygnalizowano, w doktrynie przedmiotu ścierają się różne stanowiska związane z dopuszczalnością lub niedopuszczalnością dowodu sprzecznego z prawem.

Analizując poszczególne poglądy, można wyodrębnić trzy zasadnicze koncepcje:

¹⁴ M. Krakowiak definiuje dowód nielegalny jako taki, który między innymi narusza zasady współżycia społecznego, *idem*, *Potajemne nagranie na taśmę w postępowaniu cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 24, s. 1250; A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób spreczny z prawem*, s. 89.

¹⁵ Inne stanowisko wyraził T. Iwanicki, *Możliwość wykorzystania „dowodów nielegalnych” w postępowaniu cywilnym w świetle orzecznictwa i doktryny*, s. 25.

¹⁶ To jest ograniczeń dowodowych, które sąd może lub musi zastosować bez względu na wolę stron lub osób trzecich (np. art. 259 k.p.c.). Zob. więcej B. Karolczyk, *Dopuszczalność „dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa” w postępowaniu cywilnym*, s. 93–94.

¹⁷ To jest ustawowych uprawnień pozwalających określonej osobie na uchylenie się od ciężącego na niej obowiązku (np. art. 259¹, art. 261 k.p.c.). Zob. więcej *ibidem*.

1. koncepcję bezwzględnego wykluczenia dopuszczalności dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem,
2. koncepcję względnego wykluczenia dopuszczalności dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem,
3. koncepcję pełnej dopuszczalności dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem.

Koncepcja bezwzględnego wykluczenia dopuszczalności dowodu sprzeczne-
go z prawem¹⁸ (reguła wyłączenia) zakłada pozaustawowy, to jest niewyrażony *expressis verbis* zakaz korzystania w ramach postępowania cywilnego z dowodów sprzecznych z prawem. Zwolennicy tej koncepcji zakładają, że sąd nie może korzystać ze środków dowodowych nieodpowiadających przepisom k.p.c. lub uzyskanych wbrew prawu, gdyż w przeciwnym wypadku sankcjonowałby cudze czyny bezprawne¹⁹. Według A. Laskowskiej obowiązujące przepisy prawa tworzą system powiązanych z sobą gwarancji, które przyznają każdemu człowiekowi prawo do poszanowania jego podmiotowości. Stąd naruszenie prawa jednego człowieka nie może być uzasadniane dążeniem do ochrony interesu prywatnego drugiego człowieka²⁰. Zwolennicy reguły wyłączenia podnoszą, że analiza różnych aktów prawnych, w tym Konstytucji RP²¹, odnoszących się między innymi do prawa do ochrony życia prywatnego, rodzinnego, czci, dobrego imienia, wolności jednostki i ochrony komunikowania się, przemawia przeciwko wykorzystywaniu w postępowaniu cywilnym takich dowodów²².

Za koncepcją pełnej dopuszczalności dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem opowiada się B. Karolczyk. Jego zdaniem k.p.c. nie zawiera żadnego zakazu co do zgłoszenia wniosku dowodowego obejmującego dowód sprzeczny z prawem, a także w obrębie k.p.c. nie istnieje norma nakazująca sądowi oddalenie takiego wniosku dowodowego. Autor zaznacza, że sąd powinien dopuścić taki

¹⁸ Zwolennikami tej koncepcji są między innymi F. Zedler, *Dowód z dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński et al., Warszawa 2017, s. 569–570; *idem*, *Dopuszczalność dowodu z taśmy magnetofonowej w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Wrocław 1989, s. 533; M. Krakowiak, *Potajemne nagranie na taśmę w postępowaniu cywilnym*, s. 1250–1253; T. Ereciński, komentarz do art. 227, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2. *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 282.

¹⁹ Zob. np. K. Knoppek, *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, s. 163; B. Karolczyk, *Dopuszczalność „dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa” w postępowaniu cywilnym*, s. 94–95.

²⁰ A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, s. 101.

²¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. (dalej: Konstytucja RP).

²² Zob. więcej J. Misztal-Konecka, *Dowody uzyskane sprzecznie z prawem — problem dopuszczalności czy ich oceny?*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018, s. 133–134 i podana tam literatura.

dowód, by na podstawie swobodnej oceny dowodów, opierając się na rezultatach postępowania dowodowego, ocenić jego wiarygodność²³.

Stanowisko pośrednie zajmuje między innymi K. Knoppek, opowiadając się za dopuszczeniem dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem na zasadzie wyjątku i jedynie w stosunku do faktów mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia danej sprawy cywilnej²⁴. Jego zdaniem sąd powinien kierować się zasadą proporcjonalności, zgodnie z którą dowód nielegalny może zostać dopuszczony dopiero wtedy, gdy dobro, dla którego ochrony ten dowód zostanie przeprowadzony, jest odpowiednio (proporcjonalnie) większe aniżeli dobro przez ten dowód naruszane²⁵.

Interesujące stanowisko zajmuje A. Skorupka, która opowiadając się za koncepcją pośrednią, wskazuje, że rozgraniczenie dowodów bezprawnych na dowody dopuszczalne i niedopuszczalne w postępowaniu cywilnym opiera się na stopniu gwarancji ochrony godności ludzkiej. Autorka dokonuje dystynkcji na normy konstytucyjne bezpośrednio odnoszące się do godności ludzkiej, zapewniające jej zdaniem najwyższy stopień ochrony, oraz na te normy konstytucyjne, które odnoszą się do prawa do prywatności, zapewniając słabszą ochronę podmiotów. Według niej dowody sprzeczne z prawem naruszające godność ludzką w sposób bezpośredni powinny być *a limine* niedopuszczalne. Odnośnie zaś do dowodów sprzecznych z prawem naruszających godność ludzką w sposób pośredni, na przykład naruszających prawo do prywatności, należy zastosować metodę ważenia, na którą składają się następujące kryteria:

— znaczenie dowodu sprzecznego z prawem dla toczącego się postępowania, to jest czy zawiera fakty istotne dla rozstrzygnięcia danej sprawy cywilnej oraz czy istnieją inne dowody legalne, za pomocą których można byłoby zrekonstruować dany fakt,

— wagę określonej sprawy cywilnej oraz znaczenie dowodu sprzecznego z prawem dla osiągnięcia celu danego postępowania,

— charakter naruszanego prawa podczas pozyskiwania dowodu²⁶.

Wydaje się, że stanowisko zaprezentowane przez A. Skorupkę w sposób optymalny podchodzi do rozwiązania problemu w warstwie aksjologicznej, odpowiednio wartościując przy tym cel postępowania cywilnego oraz jego zasady. Autorka trafnie wskazuje, że działalność inna niż naruszająca w sposób bezpośredni godność ludzką, która narusza inne normy prawne, na przykład art. 23 i art. 24 k.c. czy art. 49 Konstytucji RP, nie może *a limine* przekreślać osiągnięcia celu postępowania cywilnego. W przeciwnym wypadku mogłoby to doprowadzić do naruszenia

²³ B. Karolczyk, *Dopuszczalność „dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa” w postępowaniu cywilnym*, s. 94–100.

²⁴ K. Knoppek, *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, s. 109, 132–134.

²⁵ K. Knoppek, *Wstęp do badań nad problemem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, s. 16.

²⁶ A. Skorupka, *Pojęcie dowodów bezprawnych (nielegalnych, sprzecznych z prawem)*, [w:] *System Postępowania Cywilnego*, t. 2, s. 526.

normy art. 3 k.p.c., według której strony obowiązane są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek. Reasumując, należy stwierdzić, że automatyczne i bezrefleksyjne wykluczenie wykorzystania dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem niejednokrotnie mogłoby doprowadzić do nieuzasadnionej ochrony osób, które same naruszają prawo, w imię ochrony tajemnicy komunikowania się, która nie zawsze powinna mieć pierwszeństwo²⁷. Istotne jest, aby sąd każdorazowo na etapie dopuszczania dowodu sprzecznego z prawem, opierając się na regule proporcjonalności, przeprowadził metodę ważenia kolidujących wartości.

Odnosząc tę koncepcję do nagrań, wskazać należy, że nagranie rozmowy przez jednego z uczestników bez wiedzy pozostałych nie powinno zostać objęte tym zakazem. Osoba nagrywająca nie jest bowiem osobą trzecią, należy więc założyć, że była adresatem nagrywanych komunikatów lub co najmniej znajdowała się w grupie potencjalnych odbiorców tych wypowiedzi. Takie działanie nagrywającego nie będzie więc przejawem naruszenia tajemnicy komunikowania się, o której mowa w art. 49 Konstytucji RP²⁸. Jest tak bowiem, że będąc uczestnikiem rozmowy dany podmiot staje się osobą uprawnioną do pozyskania informacji, a więc także do dysponowania pozyskanym komunikatem. Słusznie zaznacza A. Skorupka, że przecież każdy z interlokutorów jest uprawniony do dysponowania treścią rozmowy i o danej rozmowie może opowiedzieć osobom trzecim oraz o jej treści zeznawać w postępowaniu przed sądem, o ile treść rozmowy nie dotyczy informacji tajemnicą prawnie chronioną²⁹.

Jeżeli natomiast rozmowa została nagrana przez osobę trzecią bez wiedzy osób komunikujących się, należy dokonać oceny metodą ważenia kolidujących wartości i przyznać prymat tym, które w świetle okoliczności sprawy zasługują na większą ochronę.

1.4. DOPUSZCZALNOŚĆ DOWODÓW SPRZECZNYCH Z PRAWEM — STANOWISKO JUDYKATURY

Niejednolitość poglądów co do dopuszczalności dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem występuje także w judykaturze. W orzecnictwie ścierają się poglądy o bezwzględnej niedopuszczalności tego typu dowodów i dopuszczające dowody sprzeczne z prawem.

Przykładem stanowiska o bezwzględnej niedopuszczalności dowodów sprzecznych z prawem jest wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie, w którym

²⁷ Wyrok Sądu Okręgowego w Lublinie z dnia 30 stycznia 2014 r., II Ca 848/13, LEX nr 1852448.

²⁸ Tak też D. Korszeń, *Zakres zakazu przeprowadzenia w postępowaniu cywilnym dowodów nielegalnych (bezprawnych)*, s. 5, 18; G. Bar, *Dowody dopuszczalne w procesie cywilnym a ochrona dóbr osobistych*, „Przegląd Radcowski” 2014, nr 2, s. 59.

²⁹ A. Skorupka, *Pojęcie dowodów bezprawnych (nielegalnych, sprzecznych z prawem)*, s. 481.

wskazano, że nagrywanie innej osoby bez poinformowania o utrwalaniu rozmowy powoduje, że tak uzyskane nagranie nie może być dowodem w sprawie i stanowi czyn nielojalny w stosunku do rozmówcy³⁰. W tym samym tonie wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Poznaniu, wskazując, że podstępne nagranie prywatnej rozmowy godzi w konstytucyjną zasadę swobody i ochrony komunikowania się (art. 49 Konstytucji RP), a dowody uzyskane w sposób sprzeczny z prawem nie powinny być w postępowaniu cywilnym co do zasady dopuszczane³¹.

Stanowisko związane z koncepcją względnego wykluczenia zostało zaprezentowane między innymi w wyroku Sądu Najwyższego, w którym podkreślono, że korzystanie z dowodów sprzecznych z prawem albo zdobytych w niegodziwy sposób powinno być weryfikowane „względną regułą wyłączenia”, polegającą na rozważeniu wszystkich za i przeciw. Metoda to sprowadza się do jednostkowego ważenia równorzędnych wartości i udzielenia pierwszeństwa tej, która w danych okolicznościach zostanie uznana za główną. W ten sposób unika się zarzutu „niesprawiedliwego” rozpoznania sprawy w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP³². W innym orzeczeniu Sąd Najwyższy poszedł o krok dalej i stwierdził, że

[N]ie ma zasadniczych powodów do całkowitej dyskwalifikacji kwestionowanego przez pozwaną dowodu z nagrań rozmów telefonicznych, nawet jeżeli nagrań tych dokonywano bez wiedzy jednego z rozmówców. Skoro strona pozwana nie zakwestionowała skutecznie w toku postępowania autentyczności omawianego materiału, to mógł on służyć za podstawę oceny zachowania się pozwanej w stosunku do pozwanego³³.

Sąd Apelacyjny w Katowicach również uznał dopuszczalność dowodów sprzecznych z prawem, podkreślając przy tym istotę zasady proporcjonalności. W swoim wyroku stwierdził:

[I]stnieje możliwość skorzystania w procesie sądowym z dowodu z nagrań nawet, jeżeli nagrań tych dokonano bez wiedzy i zgody jednego z rozmówców. Pogląd ten ma zastosowanie zwłaszcza w przypadku, gdy strona nie może bądź jest dla niej nadmiernie utrudnione, by dowiedzieć za pomocą innych środków dowodowych swoich racji, mających decydujące znaczenie dla rozstrzygnięcia sporu [...]. Dowód z nagrania bez zgody jednego z uczestników rozmowy mogą dyskwalifikować okoliczności, w jakich nastąpiło nagranie, jeżeli wskazują one jednoznacznie na poważne naruszenie zasad współżycia społecznego, np. przez naganne wykorzystanie trudnego położenia, stanu psychicznego lub psychofizycznego osoby, z którą rozmowa była prowadzona [...] w realiach polskiego rynku pracy, dokumentacja pracownicza niejednokrotnie nie odzwierciedla faktycznego przebiegu zdarzeń, lecz tworzona jest w znacznej mierze jako zabezpieczenie przed działaniami kontrolnymi, względnie na użytek ewentualnych postępowań sądowych. Tym samym, dowody z nagrań mogą ze swej istoty pozwolić na odtworzenie rzeczywistego przebiegu wydarzeń. Dostrzec przy tym wypada, iż pozwana nie przeczy prawdziwości nagrań dźwięku,

³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 21 listopada 2013 r., I ACa 1122/13, LEX nr 1477116.

³¹ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 18 czerwca 2014 r., I ACz 980/14, LEX nr 1489136.

³² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 2017 r., III PK 161/16, LEX nr 2427123.

³³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2003 r., IV CKN 94/01, LEX nr 80244.

jakimi dysponuje powód, a sprzeciw wobec dopuszczania z nich dowodu uzasadnia jedynie bezprawnością ich sporządzenia bez wiedzy i zgody adresata rozmowy, co w świetle powyższych uwag, nie zasługuje na uwzględnienie³⁴.

1.5. DOPUSZCZENIE NAGRANIA JAKO DOWODU SPRZECZNEGO Z PRAWEM

Najważniejszym momentem z punktu widzenia dopuszczalności wprowadzenia do postępowania cywilnego nagrania jako dowodu sprzecznego z prawem jest etap dopuszczenia dowodu. Wobec braku wprost wyrażonej regulacji ustawowej oraz zważywszy na to, że katalog przesłanek zawarty w art. 235² § 1 k.p.c. pozostaje otwarty, sąd, powziąwszy przekonanie o niedopuszczalności takiego dowodu, powinien go pominąć, wskazując w postanowieniu podstawę prawną swojego rozstrzygnięcia (art. 235² § 2 k.p.c.). W przypadku nagrań, co do których sprzeczność z prawem wynika z naruszenia innych norm niż te wyrażone w ramach kodeksowych ograniczeń dowodowych (art. 235² § 1 pkt 1 k.p.c.), sąd powinien jako podstawę pominięcia wskazać art. 3 k.p.c. w związku z konkretnym przepisem, który zdaniem sądu został naruszony.

Jeśli informacje o sprzeczności z prawem dowodu sąd poweźmie już po wydaniu postanowienia dowodowego, wówczas powinien stosownie do okoliczności zmienić je lub uchylić w trybie art. 240 § 1 k.p.c.³⁵

2. BADANIE PRAWDZIWOŚCI NAGRANIA

Przepisy art. 254 § 1 i 2¹ k.p.c. przewidują, że badania prawdziwości dokumentu można dokonać z udziałem biegłego, a sąd w razie potrzeby może wezwać wystawcę dokumentu sporządzonego w postaci elektronicznej do udostępnienia informatycznego nośnika danych, na którym ten dokument został zapisany. Uprawnienie to znajdzie zastosowanie nie tylko do dokumentów zawierających tekst, umożliwiającących ustalenie ich wystawców — o jakich mowa w art. 243¹ k.p.c. — ale na mocy odesłania z art. 308 k.p.c. także do dowodów z innych dokumentów, w szczególności zawierających zapis obrazu, dźwięku albo obrazu i dźwięku³⁶.

Powołany przepis art. 308 k.p.c. stanowi, że dowody z innych dokumentów niż wymienione w art. 243¹ k.p.c., w szczególności zawierających zapis obrazu, dźwięku albo obrazu i dźwięku, sąd przeprowadza, stosując odpowiednio przepisy o dowodzie z oględzin oraz o dowodzie z dokumentów. Wyjaśnić jednocześnie

³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 3 listopada 2016 r., III APa 32/16, LEX nr 2166425.

³⁵ Więcej o eliminacji dowodu sprzecznego z prawem zob. A. Skorupka, *Pojęcie dowodów bezprawnych (nielegalnych, sprecznych z prawem)*, s. 527–536.

³⁶ Tak też M. Rejda, komentarz do art. 254, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz do art. 1–205*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, Legalis.

trzeba, że wbrew literalnemu brzmieniu przepisu art. 308 k.p.c. — które zdawałoby się sugerować, że dokumenty zawierające zapis obrazu czy obrazu i dźwięku zawsze są dokumentami innego rodzaju niż te z art. 243¹ k.p.c. — nagrania wideo i audio-wideo mogą jednak obejmować tekst, a zarazem umożliwiać ustalenie ich wystawców. Wydaje się, że w stosunku do tego rodzaju dokumentów w postaci nagrań nie wystąpi potrzeba stosowania odpowiednio przepisów o dowodzie z oględzin oraz o dowodzie z dokumentów — do ich przeprowadzenia po prostu znajdą wprost zastosowanie przepisy oddziału 2 (pod nazwą „dokumenty”) rozdziału 2 działu III tytułu VI księgi pierwszej części pierwszej k.p.c.³⁷ Ze względu na specyfikę tego rodzaju dokumentów zapoznanie się z tekstem nie będzie sprowadzało się jednak do prostego przeczytania dokumentu, ale także obejrzenia czy odsłuchania.

Powstaje jednak tu wątpliwość, czym w praktyce w rozumieniu art. 254 § 2¹ k.p.c. jest informatyczny nośnik danych³⁸, na którym dokument został zapisany. O ile nie będzie to problematyczne względem nagrań sporządzonych za pomocą urządzeń rejestrujących zapis na odpowiednim wymiennym nośniku danych (kasecie, karcie pamięci itp.) lub mających pamięć wewnętrzną, o tyle jednak trzeba pamiętać, że współczesne komunikatory internetowe (Messenger czy WhatsApp) i aplikacje (Instagram itp.) umożliwiają wykonywanie i wysyłanie nagrań bez konieczności jednoczesnego zapisywania ich w pamięci wewnętrznej urządzenia, na którym są zainstalowane. Przede wszystkim wystawca dokumentu (tu: użytkownik komunikatora czy aplikacji) nie dysponuje dostępem do nośnika danych, na którym nagranie zostało zapisane. Nośnikiem tym może być serwer zlokalizowany poza terenem Rzeczypospolitej Polskiej czy Unii Europejskiej. Jeden nośnik

³⁷ Odmienne jednak K. Flaga-Gieruszyńska, komentarz do art. 308, [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego. Komentarz*, red. J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2016, Legalis; a także M. Rejda, komentarz do art. 243¹, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego, t. 2. Komentarz do art. 205¹–424¹²*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, Legalis, która wskazuje: „Przepisy o dowodzie z dokumentów stosuje się bezpośrednio do tych dokumentów, w których informacje wyrażono tekstem, a zatem informacje tych dokumentów poznajemy poprzez ich przeczytanie. Chodzi zarówno o dokumenty tradycyjne, jak i te w postaci elektronicznej, decyduje bowiem fakt, że informacje przekazywane są za pomocą pisma — odpowiednich znaków graficznych oraz reguł językowych. Natomiast dowody z obrazu, dźwięku albo obrazu i dźwięku, pisma obrazkowego są dokumentami, gdyż wynika to nie tylko z art. 243¹, 308 KPC, lecz także z art. 77³ KC, jednakże sąd przeprowadza te dowody, nie poprzez ich przeczytanie, lecz stosując odpowiednio przepisy o dowodzie z oględzin oraz o dowodzie z dokumentów (art. 308 KPC). W przypadku przeprowadzenia tych dowodów należy nie tylko zapoznać się z informacją zawartą w dokumencie (bezpośrednio wyrażoną), lecz także z okolicznościami towarzyszącymi powstaniu tych informacji, takich jak np. ton i barwa głosu, kontekst sytuacji. Niejednokrotnie dowody te przeprowadza się z udziałem biegłego, wtedy gdy trzeba wykazać, że wskazywany dowód stanowi nagranie pierwotne. Wartość tych dowodów zależy także od stanu nośnika, treści nagrania, okoliczności, w jakich powstało”.

³⁸ Definicję informatycznego nośnika danych zawiera art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 57), zgodnie z którą są to materiał lub urządzenie służące do zapisywania, przechowywania i odczytywania danych w postaci cyfrowej.

danych jako taki w ogóle może nawet nie istnieć, a rozsiiane i fragmentaryczne informacje mogą być przechowywane na dziesiątkach urządzeń. Co więcej, nie można wykluczyć, że ustalenie i dotarcie do podmiotu, do którego należy owa infrastruktura informatyczna, będzie problematyczne także dla sądu. Wchodzą tu bowiem kwestie ustalenia siedziby danego podmiotu czy prawa właściwego do jego działalności. Z kolei pobranie samodzielnie przez stronę będącą użytkownikiem nagrania i zapisanie go następnie na odpowiednim nośniku danych³⁹ nie spełni wymogu z art. 254 § 2¹ k.p.c. Nośnik ten nie będzie wszak nośnikiem pierwotnym, lecz jedynie nośnikiem wtórnym.

W konsekwencji przedstawienie „informatycznego nośnika danych, na którym ten dokument został zapisany” w realiach danej sprawy może być dalece utrudnione lub wręcz niemożliwe. Pożądana byłaby więc interwencja ustawodawcy dostosowująca brzmienie art. 254 § 2¹ k.p.c. do obecnych standardów świata cyfrowego — na potrzeby badania dokumentu w postaci elektronicznej udostępnieniu powinien podlegać nie tyle informatyczny nośnik danych, na którym dokument został zapisany, ile raczej „oryginał” samego pliku obejmującego dany dokument, bez względu na formę (nośnik), w jakiej plik ten miałby zostać przekazany sądowi⁴⁰. Zupełnie odrębnym zagadnieniem, które pozostaje jednak poza ramami niniejszego opracowania, jest powszechnie występujący problem niedoboru biegłych sądowych odpowiedniej specjalności. Dotyczy to też biegłych, którzy dysponowaliby wiadomościami specjalnymi i sprzętem pozwalającymi na weryfikację prawdziwości dokumentów w postaci elektronicznej.

3. NAGRANIE JAKO DOWÓD W RAMACH POSTĘPOWANIA GOSPODARCZEGO

Jednym z elementów warunkujących specyfikę postępowania w sprawach gospodarczych są odrębności związane z postępowaniem dowodowym — zwłaszcza

³⁹ Na marginesie warto też wspomnieć o wynikających z rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz.Urz. UE L 119 z 4.05.2016 r., s. 1, uprawnieniach — z art. 15 ust. 3 wynika prawo do uzyskania kopii danych osobowych podlegających przetwarzaniu, art. 20 ust. 1 zaś przyznaje prawo otrzymania przetwarzanych danych osobowych w ustrukturyzowanym, powszechnie używanym formacie nadającym się do odczytu maszynowego.

⁴⁰ Zob. także A. Klich, komentarz do art. 254, [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego*, która podnosi: „W przypadku, gdy możliwe będzie udostępnienie informatycznego nośnika danych nie tylko poprzez fizyczne przedłożenie go organowi procesowemu, ale także poprzez dokonanie elektronicznej transmisji treści na nim zapisanych, zasadne wydaje się *de lege ferenda* uwzględnienie takiej możliwości w przepisach ustawy procesowej, przy jednoczesnym zapewnieniu wysokiego poziomu zabezpieczeń”.

zaostrenie systemu prekluzji dowodowej (art. 458⁵ k.p.c.), dopuszczenie przez prawodawcę możliwości zawierania umów dowodowych modyfikujących reguły rządzące tym postępowaniem (art. 458⁹ k.p.c.) oraz uczynienie z zeznań świadków dowodu o charakterze subsydiarnym (art. 458¹⁰ k.p.c.). Oczywiście subsydiarny charakter ma także dowód z przesłuchania stron, co wynika z ogólnej regulacji zawartej w art. 299 k.p.c.

Ponadto w odrębnym postępowaniu gospodarczym, stosownie do art. 458¹¹ k.p.c., czynność strony, w szczególności oświadczenie woli lub wiedzy, z którą prawo łączy nabycie, utratę lub zmianę uprawnienia strony w zakresie danego stosunku prawnego, może być wykazana tylko dokumentem, o którym mowa w art. 77³ k.c., chyba że strona wykaże, że z przyczyn od niej niezależnych nie może przedstawić dokumentu. Dokumentem w rozumieniu powołanego art. 77³ k.c. jest — jak wspomniano — nośnik informacji umożliwiający zapoznanie się z jej treścią, co obejmuje tym samym nagrania.

Oznacza to, że w praktyce dowody z dokumentów, w tym nagrania, mają w ramach postępowania gospodarczego charakter pierwszorzędny wobec innego rodzaju dowodów — a zwłaszcza dowodu z zeznań świadków czy dowodu z przesłuchania stron.

Jak to już zaznaczono, strony na użytek postępowania gospodarczego mogą też zawrzeć umowę dowodową. Przepis art. 458⁹ § 1 k.p.c. przewiduje, że strony mogą się umówić o wyłączenie określonych dowodów w postępowaniu w sprawie z określonego stosunku prawnego powstałego na podstawie umowy. Wydaje się przy tym, że redakcja art. 458⁹ § 1 k.p.c. dopuszcza możliwość zawierania umów dowodowych, na podstawie których strony mogą wyłączyć nie tylko określony dowód (na przykład dowód z danego dokumentu), lecz także pewien rodzaj dowodów (na przykład dowód z dokumentów jako taki). Zawarcie umowy dowodowej będzie miało istotne konsekwencje dla inicjatywy dowodowej stron i sądu. Pomijając nieistotną dla niniejszych rozważań problematykę zmiany lub rozwiązania — w tym *per facta concludentia* — umowy dowodowej, odnotować trzeba, że sąd co do zasady nie dopuści dowodu wyłączonego umową dowodową. Z kolei fakty, które miałyby zostać wykazane dowodami wyłączonymi przez umowę dowodową, sąd może ustalić na podstawie twierdzeń stron, zważając na całokształt okoliczności sprawy (art. 458⁹ § 7 zd. 1 k.p.c.).

Przyjęty przez ustawodawcę kształt umowy dowodowej powoduje, że strony mogą umówić się o wyłączenie wielu różnego rodzaju dowodów. Nie trudno zatem wyobrazić sobie, że w konsekwencji zawarcia umowy zabraknie środków dowodowych albo środki dowodowe niewyłączone nie pozwalają na ustalenie danego faktu, a jedynym dowodem przydatnym do poczynienia ustaleń faktycznych w określonym zakresie pozostaje nagranie, co do którego istnieją wątpliwości w kwestii jego zgodności z prawem. Sąd powinien wówczas podjąć decyzję w kwestii dopuszczenia i przeprowadzenia dowodu z nagrania, kierując się wskazaniami, o których była już mowa w toku wcześniejszych rozważań, bądź

korzystając z uprawnienia przewidzianego w art. 458⁹ § 7 zd. 1 k.p.c. poprzestać jedynie na twierdzeniach stron. W tym ostatnim przypadku nie ma jednak żadnych gwarancji, że ustalenia poczynione przez sąd będą odpowiadały rzeczywistości, a tym samym wydany wyrok będzie rozstrzygnięciem sprawiedliwym. Oparcie się na twierdzeniach stron powinno więc stanowić daleko idący wyjątek. Słusznie już w literaturze przedwojennej podkreślano, że strony nie mogą umowami wiązać sędziego oraz zmuszać go do przyjęcia za prawdziwe faktów nieprawdziwych, gdyż sędzia budowałby przez to swój wyrok na karykaturze rzeczywistości i stałby się zabawką w ich rękach⁴¹. Jednak dopuszczenie i przeprowadzenie nagrania stanowiącego dowód sprzeczny z prawem mogłoby bezpośrednio uderzać w godność ludzką i inne wartości prawnie chronione. Niestety w orzecznictwie — ze względu na stosunkowo niedługi okres obowiązywania instytucji umów dowodowych na gruncie k.p.c. — nie można odnaleźć jakichkolwiek wskazówek, jak winien zostać rozstrzygnięty taki konflikt. Być może konieczna byłaby ingerencja ustawodawcy w obowiązujące unormowanie umów dowodowych.

PODSUMOWANIE

Jak już zasygnalizowano w toku wcześniejszych rozważań, nagrania (i ogółem dokumenty w postaci elektronicznej) coraz częściej wykorzystywane są w ramach toczących się postępowań cywilnych. Atrakcyjność tych dowodów jest niestety ograniczona ze względu na skąpą regulację ustawową, która nie odpowiada w pełni na trudności pojawiające się niejednokrotnie w praktyce sądowej. Analizując aktualne brzmienie przepisów k.p.c. i k.c., należy dojść do wniosku, że ustawodawca, mimo otwarcia się na nową rzeczywistość cyfrową i nietekstową, kształtuje obraz procedury w sposób nieefektywny i niedostosowany do współczesnych realiów. W szczególności zaś brak jakiegokolwiek reakcji prawodawcy w odniesieniu do zagadnienia dowodów sprzecznych z prawem na gruncie procedury cywilnej czy posługiwanie się pojęciem „nośnik danych”, który nie przystaje do aktualnych standardów świata cyfrowego, prowadzi do wielu problemów praktycznych. Stąd też interwencję ustawodawcy w tym zakresie należy uznać za konieczną. Zważywszy na powszechne wykorzystywanie dokumentów sporządzonych w postaci elektronicznej, które powoli wypierają coraz bardziej dokumenty pisemne, warto rozważenia byłoby wprowadzenie w rozdziale 2 działu III tytułu VI książki pierwszej części pierwszej k.p.c. nowego oddziału zawierającego kompleksową regulację odnoszącą się do dowodów z dokumentów elektronicznych.

⁴¹ Zob. więcej W. Mikuszewski, *Dopuszczalność umów regulujących sposób prowadzenia dowodów w procesie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1939, nr 3, s. 228.

SPECIFICITY OF RECORDINGS AS EVIDENCE IN CIVIL PROCEEDINGS

Summary

This paper focuses on recordings as evidence in civil proceedings. Recordings — regardless of their form and content — may constitute documentary evidence. The study presents the issues related to the admission and the taking of recordings as evidence or the examination of their authenticity. The considerations — with particular emphasis on the issue of recordings — also concern the issue of illegal evidence.

Keywords: recordings, illegal evidence, civil proceedings, proceedings to take evidence

BIBLIOGRAFIA

- Bar G., *Dowody dopuszczalne w procesie cywilnym a ochrona dóbr osobistych*, „Przegląd Radcowski” 2014, nr 2.
- Błaszczak Ł., [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory czynności sądowych i pism procesowych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015.
- Czarnecki Ł., *Dopuszczalność tzw. dowodu bezprawnego (nielegalnego, sprzecznego z prawem) w procesie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 16.
- Ereciński T., komentarz do art. 227, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2. *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Inne środki dowodowe*, [w:] *System Postępowania Cywilnego*, t. 2. *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2021.
- Flaga-Gieruszyńska K., komentarz do art. 308, [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego. Komentarz*, red. J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2016.
- Gajda-Roszczyńska K., *Ograniczenia dopuszczalności dowodów nielegalnych w postępowaniu cywilnym — granica czy fundament dążenia do prawdy w postępowaniu cywilnym?*, „Polski Proces Cywilny” 2016, nr 3.
- Grykiel J., komentarz do art. 77³, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1. *Komentarz do art. 1–352*, red. M. Gutowski, Warszawa 2021.
- Iwanicki T., *Możliwość wykorzystania „dowodów nielegalnych” w postępowaniu cywilnym w świetle orzecnictwa i doktryny*, „Palestra” 2016, nr 5.
- Janicki P., *Dowód audiowizualny w procesie cywilnym a prawo do prywatności*, „Edukacja Prawnicza” 2009, nr 1.
- Karolczyk B., *Dopuszczalność „dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa” w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 4.
- Klich A., komentarz do art. 254, [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego. Komentarz*, red. J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2016.
- Knoppek K., *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. 2, cz. 2. *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016.
- Knoppek K., *Wstęp do badań nad problemem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018.
- Korszeń D., *Zakres zakazu przeprowadzenia w postępowaniu cywilnym dowodów nielegalnych (bezprawnych)*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 1.

- Krakowiak M., *Potajemne nagranie na taśmę w postępowaniu cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 24.
- Laskowska A., *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 12.
- Mikuszewski W., *Dopuszczalność umów regulujących sposób prowadzenia dowodów w procesie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1939, nr 3.
- Misztal-Konecka J., *Dowody uzyskane sprzecznie z prawem — problem dopuszczalności czy ich oceny?*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018.
- Okolski J., Jaczewski P., *Rola środków dowodowych uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem*, [w:] *Arbitraż i mediacja. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Andrzejowi Tynelowi*, red. M. Łaszczuk *et al.*, Warszawa 2012.
- Plebanek M.G., *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
- Rejda M., komentarz do art. 243¹, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2. *Komentarz do art. 205¹–424¹²*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019.
- Rejda M., komentarz do art. 254, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2. *Komentarz do art. 205¹–424¹²*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019.
- Skorupka A., *Pojęcie dowodów bezprawnych (nielegalnych, sprzecznych z prawem)*, [w:] *System Postępowania Cywilnego*, t. 2. *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2021.
- Załucki M., komentarz do art. 77³, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023.
- Zedler F., *Dopuszczalność dowodu z taśmy magnetofonowej w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Wrocław 1989.
- Zedler F., *Dowód z dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, M. Tomalak, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017.